

KONFIDENCIALITĀTES PRINCIPS MEDIĀCIJĀ UN TĀ IZŅĒMUMI

CONFIDENTIALITY PRINCIPLE IN MEDIATION AND ITS EXCEPTIONS

Dana Rone, Dr. iur.

Biznesa augstskolas Turība Juridiskās fakultātes docente

Summary

The article analyses mediation confidentiality principle and its exceptions in Latvia. Mediation as one of ADR methods is legally regulated in several normative enactments. Since 2014, when Mediation Law was adopted, a number of mediated cases has substantially increased. One of the most significant keys of success of mediation is confidentiality. Any devaluation of mediation confidentiality endangers its effectiveness. A principle of confidentiality does not have explicit content and clear borderlines, especially if compared across different mediation legal enactments. The object of the article is a concept of confidentiality principle. The aim of the article is to analyze the scope of confidentiality principle, and to disclose legal weakness of mediation confidentiality protection.

Atslēgvārdi: mediācija, konfidencialitāte, mediācijas principi.

Keywords: mediation, confidentiality, mediation principles.

Ievads

Mediācija šaurākā nozīmē ir Mediācijas likuma 1. panta 1. punkta definīcijā noteiktais brīvprātīgas sadarbības process civillietās un komercietās, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos ar mediatora starpniecību, kas nepieņem pusēm saistošu lēmumu, ievērojot konfidencialitātes un mediatora neitralitātes un objektivitātes principu. Mediācija plašākā nozīmē ir pārrunu process jebkurā tiesību jomā neitrālas un objektīvas trešās personas klātbūtnē, kura nepieņem pusēm saistošu lēmumu, ievērojot konfidencialitātes un mediatora neitralitātes un objektivitātes principu. Latvijā mediācija plašākā nozīmē kā pārrunu process trešās neitrālās personas klātbūtnē ir definēta vairākos tiesību aktos, kas paredz gan atšķirīgas prasības attiecībā pret pārrunu vedējiem – mediatoriem, gan atšķirīgu aizsardzību konfidencialitātes principa ziņā attiecībā pret mediatoriem un mediācijas procesa dalībniekiem.

Lai gan mediācija kā strīdu risināšanas veids plašākā nozīmē Latvijā bija zināms un publikācijās aprakstīts arī pirms Mediācijas likuma pieņemšanas

2014. gadā,¹ tomēr tās popularitāte civillietās strauji pieauga, sākot no brīža, kad mediācija tika leģitimēta normatīvajos aktos – Mediācijas likumā un Civilprocesa likumā (turpmāk – CPL).² Latvijas sertificētu mediatoru darba statistikas dati liecina, ka no 2016. gada vairāk nekā simts civillietās katru gadu tiek uzsākti mediācijas procesi.³ Lielākā interese par mediāciju nemainīgi ir ģimenes strīdos, veidojot 72–80% lielu īpatsvaru no visiem mediācijas procesiem. Savukārt krimināllietās, kur mediācija tiek saukta par izlīguma procesu, pēdējo sešu gadu laikā ik gadu notiek ap 1665 (2019. gadā) – 1090 (2015. gadā) izlīguma procesu.⁴

Šādos apstākļos, kad mediācijas ceļā tiek risināts ievērojams strīdu daudzums, ir nepieciešams pārbaudīt, cik juridiski drošs ir mediācijas pakalpojums, tai skaitā konfidencialitātes ziņā. Jebkurš konfidencialitātes ierobežojums samazina mediācijas priekšrocības un interesi par mediācijas izmantošanu. Ja konfidencialitāte mediācijā ir tikai deklaratīva frāze bez patiesas un efektīvas juridiskas aizsardzības un ja konfidencialitāti ir iespējams pārkāpt formālu iemeslu dēļ, tad mediācijā nav drošas vides, lai atklātu visus apstākļus.

1. Mediācijas jēdziens Latvijas tiesību aktos

Mediācija formas un satura ziņā atšķiras no citiem strīdu risināšanas veidiem. Būtībā mediācija ir pārrunu process, kuru vada trešā neitrālā persona, kas atšķirībā no tiesas un šķīrējtiesas procesa nepieņem pusēm saistošu lēmumu.

Latvijā mediācijas jēdziens latviešu valodā normatīvajos aktos ir nosaukts trīs dažādos terminos, lai gan saturiski tas faktiski nozīmē vienu un to pašu – pārrunu procesu trešās neitrālās personas klātbūtnē, kura nepieņem pusēm saistošu nolēmumu. Civiltiesībās un komercietībās tiek lietots mediācijas jēdziens,⁵ krimināltiesībās un administratīvajā procesā izmantots izlīguma procesa jēdziens,⁶ bet autortiesībās – vidutāja procesa jēdziens.⁷ Mediācijas terminu atšķirības dēļ un dažādu normatīvo aktu satura dēļ atšķiras ne tikai mediācijas procesa apzīmējums katrā tiesību jomā, bet arī citi aspekti. Piemēram, mediācijas konfidencialitātes robežas un aizsardzība.

Mediācija šaurākā nozīmē Latvijā ir Mediācijas likuma 1. panta 1. punkta definīcijā noteiktais brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību civillietās vai komercietībās, jomu tvērumam esot noteiktam ar Mediācijas direktīvu. Savukārt mediācija plašākā nozīmē Latvijā ir pārrunu process

¹ Rone D. Mediācija: jēdziens un iespējas. Jurista Vārds, 2006, Nr. 11 (414); Bērtaitis S. Kāda būs mediācija Latvijā? Saldo, 2009, Nr. 3; Kronis I. Civiltiesisko strīdu alternatīvs risinājums. Jurista Vārds, 2007, Nr. 3 (456); Litvins G. Alternatīvās tiesību aizsardzības un strīdu risināšanas metodes administratīvajā procesā. Promocijas darbs. Aizstāvēts 2012. gadā. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5128> [aplūkots 08.01.2021.].

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 22.05.2014.

³ Latvijas sertificētu mediatoru darba statistika 2015.–2019. gadā. Pieejama: <http://www.mediacija.lv/?Resursi:Statistika> [aplūkota 08.01.2021.].

⁴ Valsts probācijas dienesta publiskais pārskats par 2014.–2019. gadu. Pieejams: <https://www.vpd.gov.lv/lv/publiskie-parskati> [aplūkots 14.01.2021.].

⁵ Sk. terminoloģiju Mediācijas likumā un Civilprocesa likumā.

⁶ Sk. Kriminālprocesa likuma 121. panta sesto daļu, 381. pantu u. c., un Administratīvā procesa likuma 80.¹ pantu, 107.¹ pantu u. c.

⁷ Sk. Autortiesību likuma X¹ nodaļu.

jebkurā tiesību jomā neitrālas trešās personas klātbūtnē, kura nepieņem pusēm saistošu lēmumu.

Mediācijas izpratne šaurākā vai plašākā nozīmē ir būtiska, novērtējot tiesību aktu attiecināmību uz mediāciju, mediatoru, mediācijas dalībniekiem un viņu tiesībām un pienākumiem. Piemēram, CPL 106. panta 5. punktā ir noteikts aizliegums par lieciniekiem izsaukt un nopratināt personas, kuras piedalījušās mediācijā šajā vai ar to saistītā citā lietā. Ar minēto CPL normu noteiktais aizliegums ir piemērojams tikai attiecīgi mediatoram vai mediācijas procesa dalībniekiem, kuri ir piedalījušies mediācijā šī termina šaurākajā izpratnē, proti, tādā mediācijā, kuru regulē Mediācijas likums. CPL minētajā normā noteiktais ierobežojums nav piemērojams mediatoriem un mediācijas procesa dalībniekiem šī termina plašākajā izpratnē, proti, tādiem mediatoriem un mediācijas procesa dalībniekiem, kas piedalījušies mediācijas procesā, kuru regulē nevis Mediācijas likums, bet citi normatīvie akti, piemēram, mediācijas procesā krimināllietā, kuru regulē Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL), lietojot terminu “izlīguma process”, vai mediācijas procesā autortiesību lietā, kuru regulē Autortiesību likums, lietojot terminu “vidutāja process”. Tas nozīmē, ka par puses pārstāvi civilprocesā varētu būt mediators, kas vadījis mediācijas procesu krimināllietā, jo kriminālprocesā mediācijas procesa normatīvais apzīmējums ir “izlīguma process”, vai mediators, kas vadījis mediācijas procesu autortiesību strīdā, jo autortiesībās mediācijas procesa normatīvais apzīmējums ir “vidutāja process”.

Mediācijas jēdziena daudzējādība Latvijas normatīvajos aktos rada risku, ka mediatori un mediācijas procesa dalībnieki negūst to aizsardzību, tai skaitā konfidencialitātes ziņā, kāda izriet no mediācijas būtības un kas tiek vājināta ar terminoloģiski nevienādiem normatīvajiem aktiem.

2. Mediācijas konfidencialitātes būtība un mērķis mediācijā

Jebkurā veiksmīgā mediācijā ir jānodrošina divi priekšnosacījumi: pirmkārt, mediācijas dalībniekiem ir jāuzticas mediatoram un, otrkārt, mediācijas procesa dalībniekiem ir jābūt pārliecinātiem par mediācijas konfidencialitāti.⁸ Konfidencialitāte veicina atklātumu, procesuālu godīgumu un mediatora neitralitāti un objektivitāti.⁹

Jo biežāk puses dalās ar savām patiesajām bažām, bailēm, interesēm, vajadzībām un cerībām, jo lielākas ir mediatora iespējas veiksmīgi vadīt izlīguma procesu.¹⁰ Skaidrs un paredzams mediācijas konfidencialitātes tiesiskais regulējums ir viena no kvalitatīvas mediācijas pazīmēm. Salīdzinošā perspektīvā mediācijas konfidencialitāte var tikt vērtēta “iekšēji/ārējā” un “iekšēji/tiesas” izpausmē, pirmajā gadījumā vērtējot, vai mediācijas procesa dalībnieki (no mediācijas procesa iekšpusēs) drīkst izpaust ziņas personām, kas nepiedalījās mediācijā (uz āru), un otrajā gadījumā vērtējot, vai mediācijas procesa dalībnieki vai mediators (no mediācijas

⁸ Dillard G. The Future of Mediation Confidentiality in Texas: Shedding Light on a Murky Situation. 21 Rev. Litig. 2002, p. 139.

⁹ Said S. I. The Mediator's Dilemma: The Legal Requirements Exception to Confidentiality Under the Texas ADR Statute. 36 S. Texas Law Review. 1995, p. 583.

¹⁰ Strasser F., Randolph P. Mediation. A Psychological Insight into Conflict Resolution. London, New York: Continuum: 2004, pp. 80–81.

procesa iekšpusēs) var izpaust ziņas tiesai,¹¹ piemēram, tiekot izsaukti un nopratināti tiesas sēdē par mediācijā iegūto informāciju.

Mediācijas konfidencialitātes būtība ir informatīvi aizsargāta mediācijas vide, kuras aizsardzība ir nodrošināta ar tiesību aktiem. Mediācijas konfidencialitāti nav iespējams efektīvi garantēt tikai ar civiltiesisku vienošanos starp mediācijas dalībniekiem un mediatoru. Mediācijas konfidencialitātei ir nepieciešama normatīva aizsardzība, lai ne mediatoru, ne mediācijas procesa dalībniekus nevarētu nopratināt tiesā vai kā citādi uzlikt viņiem par pienākumu izpaust mediācijas procesā iegūto informāciju. Tāpēc mediācijas konfidencialitātes aizsardzības priekšnoteikums ir efektīva tiesību normu esamība. Vienlīdz aizsargājama ir kā rakstiski, tā mutiski, tā ar neverbālo saziņu paustā informācija.

Mediācijas konfidencialitātes mērķis ir absolūti drošas mediācijas vides radīšana gan mediatoram, gan mediācijas dalībniekiem, lai tie mediācijas procesā varētu izpaust informāciju, netiekot pakļauti riskam, ka jebkas no šī varētu nonākt citu personu rīcībā vai radīt negatīvas sekas. Konfidencialitātes nodrošināšana mediācijā ir priekšnoteikums, lai pārliecinātu mediācijas procesa dalībniekus kopumā uzticēties mediācijas procesam¹² un lai mediācijas procesa dalībnieki varētu uzticēties mediatoram un mediācijas procesa dalībniekiem. Mediācijas procesa dalībnieku uzticēšanos mediācijas sistēmai var veicināt ar izpildāmu konfidencialitātes tiesību un privilēģiju radīšanu.¹³ Konfidencialitāte vienmēr ir uzskatīta par būtisku alternatīvo domstarpību risināšanas instrumentu pazīmi.

Mediācijas konfidencialitātei ir duāla daba – tā rada gan tiesības, gan pienākumus. No konfidencialitātes izrietošais pienākums liek kā mediatoram, tā mediācijas procesa dalībniekiem turēt slepenībā un neizpaust nekādu informāciju, kas iegūta mediācijas laikā, bet pienākuma pārkāpuma gadījumā – atlīdzināt ar šo pārkāpumu nodarītos zaudējumus un radīto kaitējumu.

Savukārt no konfidencialitātes principa izrietošās tiesības nozīmē tiesības prasīt, lai ikviena persona atturētos no mediācijā iegūtās informācijas izpaušanas, tiesības netikt nopratinātam par mediācijā iegūto informāciju un tiesības prasīt zaudējumu un kaitējuma atlīdzināšanu, ja tāds nodarīts, izpaužot mediācijā iegūto informāciju. Tā, piemēram, pret mediatoru var celt prasību, ja tas, pārkāpjot konfidencialitātes pienākumu, ir izpaužis mediācijas procesā iegūtās ziņas.¹⁴ Ja konfidencialitātes pienākumu ir pārkāpis sertificēts mediators, mediācijas procesa dalībnieks par šādu rīcību var iesniegt sūdzību Sertificētu mediatoru padomē.

Latvijā līdz šim ir bijis viens gadījums, kur izskatīta sūdzība par sertificēta mediators rīcību, kas sniedzis bāriņtiesai plašākas ziņas, nekā Mediācijas likums to pieļauj.¹⁵ Konkrētajā gadījumā sertificēts mediators bija izsniedzis apliecinājumu par mediācijas rezultātu, apliecinājumā saturiski pārsniedzot ar Mediācijas likuma 1. panta 8. punktu noteiktās robežas, tādējādi pārkāpjot konfidencialitātes pienākumu.

¹¹ Alexander N., Walsh S., Svatos M. (eds.). EU Mediation Law Handbook. Regulatory Robustness Ratings for Mediation Regimes. Walters Kluwer: 2017, pp. 8–9.

¹² Dillard G. 2002, p. 138.

¹³ Ibid.

¹⁴ Hanaway M. Psychologically Informed Mediation. Studies in Conflict and Resolution. London, New York: Routledge, 2021, p. 23.

¹⁵ Mediatoru sertifikācijas un atestācijas komisijas 30.03.2017. atzinums par sertificētas mediatores ... rīcību. Nepublicēts. Sertificētu mediatoru padomes 31.03.2017. lēmums Nr. 4 "Par sertifikāta darbības atjaunošanu". Nepublicēts.

3. Mediācijas konfidencialitātes normatīvais regulējums

Latvijā mediācija ir iespējama civillietās, administratīvajās lietās un krimināllietās un tā regulēta vairākos attiecīgās tiesību jomas normatīvajos aktos – Mediācijas likumā,¹⁶ Autortiesību likumā,¹⁷ CPL,¹⁸ Administratīvā procesa likumā¹⁹ un KPL.²⁰

Kopumā konfidencialitātes jēdziens Latvijā minēts 156 likumos. Savukārt konfidencialitātes princips, terminoloģijā lietojot kā jēdzienu “konfidencialitāte”, tā jēdzienu “aizliegums izpaust informāciju”, normatīvi ir regulēts attiecībā uz tādām profesijām un darbības jomām kā psihologi,²¹ zvērināti advokāti,²² mediatori,²³ šķīrējtiesas,²⁴ vidutāji autortiesību strīdos,²⁵ bērnu tiesību aizsardzības joma²⁶ un valsts noslēpums.²⁷

3.1. Mediācijas konfidencialitātes normatīvais regulējums civiltiesiskos un komerciesiskos strīdos

Mediācijas likums Latvijā tika pieņemts, ieviešot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2008/52/EK (turpmāk – Direktīva) par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās (turpmāk – Mediācijas direktīva).²⁸ Direktīvas preambulas 23. apsvērumā norādīts, ka “konfidencialitāte mediācijas procesā ir būtiska, un tālab šai direktīvai būtu jāparedz minimāla atbilstība ar civilprocesa noteikumiem, lai aizsargātu mediācijas konfidencialitāti jebkurā turpmākā tiesvedībā vai šķīrējtiesas procesā”.

Vienlaikus Direktīvas 7. panta pirmās daļas a) un b) apakšpunktā ir noteiktas divas atkāpes no mediācijas konfidencialitātes principa, paredzot, ka mediācijas procesa konfidencialitāte neattiecas uz gadījumiem, kad “tas ir vajadzīgs sevišķi svarīgu attiecīgas dalībvalsts sabiedriskās kārtības apsvērumu dēļ, jo īpaši, ja ir jānodrošina bērnu interešu aizsardzība vai jānovērš kaitējums kādas personas fiziskai vai psiholoģiskai integritātei” un “ja mediācijā panākta izlīguma satūra izpaušana ir vajadzīga, lai īstenotu vai izpildītu konkrēto izlīgumu”. Direktīvas 7. panta otrā daļa atļauj dalībvalstīm “ieviešāt stingrākus pasākumus, lai aizsargātu mediācijas konfidencialitāti”, neraugoties uz noteiktajiem izņēmumiem.

¹⁶ Mediācijas likums: LV likums. Pieņemts 22.05.2014. [01.01.2020. red.].

¹⁷ Autortiesību likums: LV likums. Pieņemts 06.04.2000. [11.11.2000. red.].

¹⁸ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [01.01.2021. red.].

¹⁹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. [01.03.2017. red.].

²⁰ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [01.01.2021. red.].

²¹ Psihologu likums: LV likums. 12. panta 3. punkts, 14. panta 5. punkts. Pieņemts 30.03.2017.

²² Latvijas Republikas Advokatūras likums: LV likums. 67. pants. Pieņemts 27.04.1993. [23.11.2017. red.].

²³ Mediācijas likums: LV likums. 4. pants. Pieņemts 22.05.2014. [01.01.2020. red.].

²⁴ Šķīrējtiesu likums: LV likums. 23. panta pirmā daļa. Pieņemts 11.09.2014. [01.03.2017. red.].

²⁵ Autortiesību likums: LV likums. 67.⁹ panta pirmā daļa. Pieņemts 06.04.2000. [11.11.2000. red.].

²⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. 71. panta pirmā daļa. Pieņemts 19.06.1998. [28.10.2020. red.].

²⁷ Par valsts noslēpumu: LV likums. 3. panta pirmā daļa, 9. panta trešā un septītā daļa. Pieņemts 17.10.1996. [01.01.2021. red.].

²⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. Pieņemta 21.05.2008.

Konfidencialitātes izņēmumu ziņā Mediācijas likums gandrīz burtiski transponē Mediācijas direktīvas 7. panta pirmās daļas a) un b) apakšpunkta normas. Tomēr Latvijā ir noteikti detalizētāki un, iespējams, plašāki konfidencialitātes ierobežojumi, nekā tas izteikts Mediācijas direktīvā, papildus pievienojot arī brīvības un dzimumneaizskaramības aizsardzību. Mediācijas direktīva nedod dalībvalstij tiesības savos normatīvajos aktos noteikt plašākus ierobežojumus konfidencialitātei. Gluži pretēji – Mediācijas direktīvas 7. panta otrajā daļā ir noteikts, ka dalībvalstis var “ievieš stingrākus pasākumus, lai aizsargātu mediācijas konfidencialitāti”, nevis lai konfidencialitāti ierobežotu. No otras puses, Mediācijas direktīvas 7. panta pirmās daļas a) punktā lietotais jēdziens “personas fiziskā vai psiholoģiskā integritāte” ir tāda ģenerālklaudzula, kurā interpretācijas ceļā var ietilpināt visu Mediācijas likuma 4. panta ceturtās daļas 1. punkta ierobežojumu katalogu. Interpretācijas ceļā atzīstot, ka arī brīvība un dzimumneaizskaramība ietilpst personas fiziskās vai psiholoģiskās integritātes tvērumā, Mediācijas direktīvas 4. panta ceturtās daļas 1. punkta uzskaitījums ir atbilstošs šīs direktīvas 7. panta pirmās daļas a) punktam.

Mediācijas konfidencialitāte ir aizsargāta arī ar civilprocesuālajām normām, aizliedzot izsaukt un nopratināt liecinieka statusā personas, kuras piedalījušās mediācijā konkrētajā vai ar to saistītā lietā.²⁹ CPL nav *expressis verbis* aizliegts nopratināt liecinieka statusā personas, kuras piedalījušās izlīguma procesā krimināllietā, vai personas, kuras piedalījušās vidutāja procesā autortiesību strīdā.³⁰ Lai gan CPL 106. panta 1. punkts aizliedz nopratināt liecinieka statusā arī plašāka tvēruma “personas, kurām pēc sava amata vai profesijas nav tiesību izpaust tām uzticētās ziņas”, tomēr šīs normas aizsardzību mediācijas jomā var izmantot tikai izlīguma vadītājs administratīvajā procesā vai kriminālprocesā un vidutājs autortiesību strīdā, kuriem izlīguma vadītāja vai vidutāja procesa vadītāja darbs ir kvalificējams kā amats vai profesija. Savukārt izlīguma procesa dalībniekiem krimināllietās nav civilprocesuāla pamata atteikties no liecināšanas civilprocesā. Šādu konfidencialitātes robu varētu novērst ar mediācijas terminoloģijas vienādošanu civillietās un krimināllietās.

3.2. Mediācijas konfidencialitātes normatīvais regulējums krimināltiesībās un administratīvajās tiesībās

Mediācija krimināllietās ir iespējama saskaņā ar KPL, kur mediācijas process tiek saukts par izlīguma procesu. Tieši kriminālprocesuālā joma ir normatīvais celmlauzis Latvijā mediācijas ziņā, jo izlīguma process tika leģitimēts KPL no 2005. gada 1. oktobra, kad stājās spēkā KPL.

Mediācijas konfidencialitāte krimināllietās ir garantēta tikai daļēji, jo KPL “tiesības neliecināt par izlīguma procesu, kā arī par iesaistīto pušu un trešo personu uzvedību izlīguma sēdes laikā”³¹ ir vienīgi Valsts probācijas dienesta (turpmāk – VPD) starpniekam, bet ne mediācijas jeb izlīguma procesa dalībniekiem. KPL atšķirībā no Civilprocesa likuma nav noteikts absolūts aizliegums nopratināt izlīguma starpnieku, bet tikai paša izlīguma starpnieka tiesības neliecināt.

²⁹ Civilprocesa likuma 106. panta 5. punkts.

³⁰ Par konfidencialitāti vidutāja procesā un aizliegumu nopratināt vidutāja procesa dalībniekus plašāk sk. šī raksta 3.3. apakšnodaļa.

³¹ Kriminālprocesa likums. 121. panta sestā daļa.

Kriminālprocesā izlīguma starpniekam ir alternatīva iespēja pēc saviem ieskatiem liecināt vai neliecināt, bet nav noteikts absolūts aizliegums mediācijas jeb izlīguma starpnieku noprotināt. Šajā ziņā konfidencialitātes aizsardzība krimināllietu mediācijā ir vājāka nekā civillietu mediācijā. Kriminālprocesā ir atļauts noprotināt ikvienu mediācijā iesaistīto personu, ja tā neatbilst KPL 121. panta sestās daļas tvērumam, tai skaitā mediatoru un mediācijas dalībniekus no civillietu vai administratīvā procesa lietu jomas.³²

KPL 381. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka VPD apmācīts starpnieks nav vienīgā persona, kas var veicināt un īstenot mediācijas jeb izlīguma procesu krimināllietās. Šajā pantā ar nosaukumu "Izlīguma īstenošana" ir noteikts, ka samierināšanos "var" veicināt VPD apmācīts starpnieks, tomēr atstājot iespēju mediatora funkcijas veikt arī citām personām.

Savukārt administratīvajā procesā mediācija ir iespējama saskaņā ar Administratīvā procesa likumu, mediācijas vietā lietojot izlīguma procesa jēdzienu.³³ Administratīvā procesa likumā izlīguma process nav paredzēts kā mediācijas process, piedaloties trešajai neitrālajai personai, bet gan kā visplašākais iespējamais izlīguma process, kas var risināties arī pārrunu veidā tieši starp iesaistītajām personām. Tāpēc Administratīvā procesa likumā nav noteikts ne izlīguma procesa starpnieka vai mediatora jēdziens, ne izlīguma principi, ne no konfidencialitātes izrietošās tiesības un pienākumi. Ja administratīvajā procesā tiek izmantota mediācija kā strīda risināšanas metode, ir iespējams izmantot Mediācijas likumu.

Administratīvā procesa likuma 163. panta 2. punkts, līdzīgi kā CPL 106. panta 1. punkts, aizliedz noprotināt liecinieka statusā "personu, kurai pēc tās amata vai profesijas nav tiesību izpaust tām uzticētās ziņas". Tomēr šīs normas aizsardzību mediācijas jomā var izmantot tikai mediators civillietās, izlīguma vadītājs administratīvajā procesā vai kriminālprocesā un vidutājs autortiesību strīdā, kuriem mediatora, izlīguma vadītāja vai vidutāja procesa vadītāja darbs ir kvalificējams kā amats vai profesija. Savukārt mediācijas vai izlīguma procesa dalībniekiem nav administratīvi procesuāla pamata atteikties no liecināšanas administratīvajā procesā. Šādu konfidencialitātes robu varētu novērst kā ar mediācijas terminoloģijas vienādošanu visās tiesību jomās, tā ar Administratīvā procesa likuma 163. panta papildināšanu, no noprotināšanas atbrīvoto personu lokam pievienojot personas, kuras piedalījušās mediācijā, tāpat kā tas darīts CPL 106. panta 5. punktā.

3.3. Mediācijas konfidencialitātes normatīvais regulējums autortiesībās

Mediācija autortiesībās ir iespējama saskaņā ar Autortiesību likumu, kur mediācijas process tiek saukts par vidutāja procesu. Autortiesību likums tika papildināts ar X¹ nodaļu ar nosaukumu "Vidutāji",³⁴ transponējot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2014/26/ES,³⁵ kuras preambulas 49. apsvērumā

³² Par konfidencialitāti vidutāja procesā un aizliegumu noprotināt vidutāja procesa dalībniekus plašāk sk. šī raksta 3.3. apakšnodaļā.

³³ Administratīvā procesa likums. 80.¹ pants.

³⁴ Grozījumi Autortiesību likumā: LV likums. Pieņemti 18.05.2017.

³⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/26/ES par autortiesību un blakustiesību kolektīvo pārvaldījumu un muzikālo darbu tiesību lietošanai tiešsaistē daudzteritoriālo licencēšanu iekšējā tirgū. Pieņemta 26.02.2014.

ir noteikts, ka “ir lietderīgi nodrošināt (neskarot tiesības vērsties tiesā) iespēju izmantot viegli pieejamas, objektīvas un efektīvas ārpustiesas procedūras, piemēram, mediāciju [...]”. Ar Autortiesību likumu ir izveidota Mediācijas likumam paralēla strīdu risināšanas sistēma ar neitrālas trešās personas starpniecību, kura nepieņem pusēm saistošu lēmumu. Vidutājam izvirzītās prasības un vidutāja procesa vispārīgie principi ir līdzīgi, bet ne vienādi ar sertificētam mediatoram izvirzītajām prasībām un mediācijas procesa principiem. Kā mediācijai civillietās, tā vidutāja procesam autortiesību lietās ir noteikts pušu sadarbības princips un mediatora neitralitātes princips, tomēr, atšķirībā no mediācijas civillietās, vidutājam autortiesību lietās ir atļauts “sniegt savus priekšlikumus taisnīgam strīda noregulējam”,³⁶ taču tāpat kā mediācijā civillietās un izlīguma procesā krimināllietās un administratīvajās lietās, nepieņemot pusēm saistošu lēmumu.

Vidutāja process autortiesību lietās ir konfidenciāls, nosakot absolūtu aizliegumu nopratināt kā vidutāju, tā vidutāja procesa dalībniekus.³⁷ Autortiesību likumā noteiktais aizliegums nopratināt vidutāju un vidutāja procesa dalībniekus attiecas uz visiem procesa veidiem, aptverot civilprocesu, kriminālprocesu un administratīvo procesu. Vidutāji un vidutāja procesa dalībnieki konfidencialitātes ziņā ir juridiski aizsargātāki nekā izlīguma procesa dalībnieki krimināllietās un mediatori civillietās, ja tie nopratināmi kriminālprocesā.

4. Mediācijas konfidencialitātes subjekti un objekts

Mediācijas konfidencialitāte ir daudzdimensionāla laikā, telpā un attiecībā uz personu.

Laika dimensijā mediācijai ir precīzi nosakāms tās sākuma un beigu brīdis, kas ir svarīgs, lai cita starpā konstatētu mediācijas konfidencialitātes robežas. Ar mediācijas konfidencialitāti ir aizsargāta mediācijas laikā iegūtā informācija, bet ne tāda informācija, kas iegūta pirms vai pēc mediācijas. Rakstveida līguma noslēgšana ar mediatoru ir līdzeklis, kā noteikt mediācijas laika sākumu. Savukārt mediācijas beigu brīdi iespējams fiksēt ar mediatora izsniegtu apliecinājumu par mediācijas rezultātu, tomēr beigu brīdis var būt arī mirklis, kad kāda no pusēm atsakās turpināt mediāciju. Ne KPL, ne Autortiesību likumā nav noteikts juridisks instruments, ar kura palīdzību varētu fiksēt mediācijas beigu brīdi.

Mediācijas telpas dimensija ir nosakāma, lai konstatētu, kuras valsts tiesību normas ir piemērojamas mediācijas procesa tiesiskajam regulējumam, kas ir sevišķi svarīgi pārrobežu mediācijas lietās.

Mediācijas konfidencialitātes subjekti ir mediatori un mediācijas procesā iesaistītās personas jeb mediācijas dalībnieki. Mediācijas dalībnieki ir gan puses – personas, kuras vēlas savas domstarpības atrisināt, izmantojot mediāciju, gan arī citas mediācijā klātesošas personas, par kuru dalību mediācijā puses ir vienojušās.

Mediācijas konfidencialitātes speciālais subjekts

- 1) civillietās ir mediators – pušu brīvi izraudzīta fiziska persona, kas vada mediācijas procesu.³⁸ Atšķirībā no sertificēta mediatora, Mediācijas likuma 1. panta 5. punkta izpratnē mediatoram Mediācijas likuma 1. panta 4. punkta

³⁶ Autortiesību likums. 67.⁷ panta otrā daļa.

³⁷ Autortiesību likums. 67.⁹ panta trešā daļa.

³⁸ Mediācijas likums: LV likums. 1. panta 4. punkts. Pieņemts 22.05.2014. [01.01.2020. red.].

izpratnē nav noteiktas nekādas kvalifikācijas, vecuma, izglītības vai cita veida prasības. Tāpēc vienīgā pazīme, lai izšķiroši konstatētu, vai persona ir mediators, kas vada mediācijas procesu un uz ko attiecas konfidencialitātes princips, ir līguma ar mediatoru esība. Mediācijas likuma 1. panta 7. punkta izpratnē. Līgumam ar mediatoru normatīvi ir paredzēta rakstveida forma. Attiecīgi mediācijas procesa vadīšana, rakstiski nenoslēdzot līgumu ar mediatoru, nav pietiekams pamats konfidencialitātes principa piemērošanai. Kā mediators bez sertifikāta, tā sertificēts mediators iegūst no konfidencialitātes principa izrietošās tiesības un pienākumus tikai tad, ja ir noslēgts līgums ar mediatoru;

- 2) krimināllietās ir VPD izlīguma starpnieks;
- 3) autortiesību lietās ir vidutājs – pušu brīvi izraudzīta fiziska persona, kas vada vidutāja procesu un atbilst Autortiesību likumā noteiktajām prasībām, un iekļauta profesionālo vidutāju sarakstā.³⁹

Konfidencialitātei kā principam ir trīs komponenti, kas atspoguļojas attiecībās starp mediācijas dalībniekiem un mediatoru, mediatoru un tiesnesi un attiecībās ar sabiedrību jeb sociālo kontroli.⁴⁰ Mediācijas konfidencialitāte darbojas gan horizontāli (attiecībās starp vienlīdzīgiem mediācijas dalībniekiem), gan vertikāli (attiecībās starp mediācijas dalībniekiem un mediatoru). Konfidencialitāte ir vienlīdz efektīvi nodrošināma kā horizontālā, tā vertikālā veidā.

Mediācijas konfidencialitātes objekts ir informācija, kas iegūta mediācijas procesa laikā. Informācijas forma var būt gan rakstiska, gan mutiska, kā arī tāda, kas pausta ar neverbālo komunikāciju, piemēram, žestiem, mīmiku un citādu ķermeņa valodu vai izpausmēm – nosarkšanu, raudāšanu u. c.

5. Izņēmumi no konfidencialitātes principa

Mediācijas konfidencialitāte nav absolūta. Latvijas un Eiropas Savienības normatīvajos aktos ir noteikti vairāki izņēmumi no konfidencialitātes principa, lai aizsargātu īpaši nozīmīgas intereses.⁴¹ Latvijā saskaņā ar Mediācijas likumu konfidencialitātes princips netiek piemērots, ja informācijas izpaušana ir nepieciešama kādā no septiņiem gadījumiem:

- 1) sabiedriskās kārtības nodrošināšanai;
- 2) bērna tiesību vai interešu aizsardzībai;
- 3) lai novērstu personas dzīvības apdraudējumu;
- 4) lai novērstu personas veselības apdraudējumu;
- 5) lai novērstu personas brīvības apdraudējumu;
- 6) lai novērstu personas dzimumneaizskaramības apdraudējumu;
- 7) lai īstenotu vai izpildītu mediācijā panāktu vienošanos.

³⁹ Autortiesību likums. 67.³ pants un 67.⁴ pants.

⁴⁰ Toleikytė N. Mediation principles. In: Pesce F, Rone D. (eds.). Mediation to foster European wide settlement of disputes. Aracne: 2016, p. 299.

⁴¹ Piemēram, arī ASV Teksasas štatā mediācijas konfidencialitāte nav garantēta. Sk.: Dillard G. The Future of Mediation Confidentiality in Texas: Shedding Light on a Murky Situation. 21 Rev. Litig. 2002, p. 138.

Lai gan izņēmuma gadījumi ir normatīvi noteikti un to skaits ir prekluzīvs, tomēr ikviens izņēmums ir saprātīgi interpretējams. Neviens no minētajiem izņēmumiem normatīvajos aktos nav definēts ar tik skaidrām robežām, lai to uz-tverei nebūtu nepieciešama adekvāta interpretācija. Mediācijas konfidencialitātes izņēmumiem ir jāveido tādas atkāpes no konfidencialitātes principa, lai vienlaikus saglabātu mediācijas jēgu un īpašības. Atkāpes no mediācijas konfidencialitātes ir paredzētas, lai aizsargātu normatīvajos aktos prekluzīvi uzskaitītās sevišķi aizsar-gājamās vērtības – sabiedrisko kārtību, bērnu tiesības, personas dzīvību, veselību, dzimumneaizskaramību, brīvību un mediācijas ceļā noslēgtu vienošanos.

Ne doktrīnā, ne normatīvajos aktos nav noteikti kritēriji vai nosacījumi, kuri pieļauj, ka rastos pamats pārkāpt konfidencialitātes robežas, atsaucoties uz iepriekš minētajām vērtībām. Nav noteikts, kādā līmeni vai stadijā būtu pārkāpjama konfidencialitāte, atsaucoties uz šīm vērtībām. Formāla atsaukšanās uz Mediācijas likuma 4. panta ceturtās daļas 1. punktā minētajām vērtībām vēl nav pietiekams pamats, lai pārkāptu mediācijas konfidencialitāti. Latvijas sertificētu mediatoru aptaujas dati liecina, ka vairāki sertificēti mediatori ir saskārušies ar gadījumiem, kad valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki telefoniski lūdza informāciju par mediācijas gaitu un saturu, atsaucoties uz “bērna tiesību vai interešu aizsardzību”, kas formāli ir Mediācijas likuma 4. panta ceturtās daļas 1. punktā noteiktais pamats, lai pārkāptu konfidencialitāti. Tikai sertificētu mediatoru konsekventa un stingra attieksme pret mediācijas konfidencialitātes virsmērķi ir ļāvuši saglabāt konfidencialitāti, novēršot informācijas izpaušanu.

Mediācijas konfidencialitāte ir pārkāpjama gadījumos, kad informācija par ar likumu aizsargātā objekta aizskārumu ir tik pamatota un ticama, ka nerodas šaubas par apdraudējuma iespējamību. Turpretim nepamatotas šaubas vai ziņkāre par mediācijas saturu vēl nav pietiekama, lai pārkāptu mediācijas konfidencialitāti.

Kopsavilkums

1. Latvijā normatīvajos aktos ir līdzīgi, tomēr ne vienādi regulēta mediācija kā brīvprātīgs pušu pārrunu un sadarbības process strīda risināšanai ar objektīvas un neitrālas trešās personas starpniecību, kas palīdz nonākt pie abpusēji pieņemama risinājuma konfidencialitātes apstākļos. Civillietās un komercietās mediācija ir regulēta Mediācijas likumā, krimināllietās – Kriminālprocesa likumā, saucot šo procesu par izlīguma procesu, bet autortiesību lietās – Autortiesību likumā, saucot šo procesu par vidutāja procesu.
2. Mediācijas konfidencialitātes subjekti ir mediatori un mediācijas procesā iesaistītās personas jeb mediācijas dalībnieki.
3. Mediācijas konfidencialitāte darbojas horizontāli (attiecībās starp vienlīdzīgiem mediācijas dalībniekiem) un vertikāli (attiecībās starp mediācijas dalībniekiem un mediatoru). Konfidencialitāte ir vienlīdz efektīvi nodrošināma abos līmeņos.
4. Civillietu, krimināllietu un autortiesību lietu mediācijas normatīvais regulējums paredz atšķirīgu mediācijas konfidencialitātes aizsardzību, kas starpno-zaru situācijās rada mediācijas konfidencialitātes apdraudējuma risku.
5. Mediācijas konfidencialitāte nav absolūta, un to var ierobežot likumā noteiktajos gadījumos, katrā situācijā novērtējot vajadzīgo līdzsvaru starp konfidencialitātes aizsardzības kā mediācijas būtības virsmērķi un nepieciešamību

aizstāvēt normatīvajos aktos prekluzīvi uzskaitītās sevišķi aizsargājamās vērtības – sabiedrisko kārtību, bērnu tiesības, personas dzīvību, veselību, dzimumneaizskaramību, brīvību un mediācijas ceļā noslēgtu vienošanos. Formāla atsaukšanās uz Mediācijas likuma 4. panta ceturtais daļas 1. punktā minētajām vērtībām vēl nav pietiekams pamats, lai pārkāptu mediācijas konfidencialitāti.